

การบริหารจัดการองค์กรเชิงพุทธบูรณาการเพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะ
และการเรียนรู้ของสังคมไทย

Organizational Management By Buddhist Integration To Strengthen
Health and Learning for Thai Society

๑๕,๑๐๑

ผศ.ดร.สุรพล สุขะพรหม*

พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา(สุขเหลือง)**

ดร. บุษกร วัฒนบุตร**

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์1) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมและหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมขององค์กรต้นแบบในสังคมไทย2) เพื่อศึกษาและพัฒนา รูปแบบ กระบวนการบริหารองค์กรในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทยตามแนวพระพุทธศาสนาและ3) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คณะสงฆ์ และภาคประชาชนองค์กรชุมชนในการบริหารองค์กรเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทยเชิงพุทธบูรณาการโดยใช้การวิจัยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสำรวจเอกสาร (Documentary research) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาองค์กรเชิงพุทธ

ด้วยการเรียนรู้ร่วมกันจากองค์กรตัวอย่างจำนวน 7 แห่ง ได้แก่ 1) องค์กรบริหารส่วนตำบลหนองควาย อ.หางดง จ.เชียงใหม่2) สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ(ป.ป.ช.)3) เทศบาลนครปากเกร็ด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี4) เทศบาลเมืองเขาสามยอก อ.เมือง จ.ลพบุรี5) องค์กรเพื่อความโปร่งใสในประเทศไทย (Transparency Thailand)6) องค์กรบริหารส่วนตำบลทางเกวียน อ.แก่ง จ.ระยองและ 7) สถาบันวิมุตตยาลัย (ว.วิริเมธี)อ.เมือง จ. เชียงราย เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ ของพระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่ และการสัมภาษณ์ผู้บริหารองค์กรฯ ละ จำนวน 5 ท่าน และประชุมกลุ่มย่อยองค์กรฯ ละ 30 ราย ซึ่ง

*รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

**อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

**อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เป็นผู้บริหารและผู้ปฏิบัติการของหน่วยงาน รวมทั้งการศึกษานโยบาย กิจกรรม แผนงาน และผลลัพธ์ขององค์กร

ผลการวิจัย พบว่า

1. การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม และหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมขององค์กรต้นแบบในสังคมไทยพบว่า กระบวนการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับ หลักการบริหารงานตามแนวทางรัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ ผู้ที่เกี่ยวข้องต้องตอบคำถามในแต่ละข้อของอริยสัจ 4 ได้แก่ 1) ทราบหรือยังว่า ปัญหาคืออะไร 2) ทราบหรือยังว่าต้องทำอะไรกับปัญหา และ 3) ตรวจสอบว่าได้ลงมือทำหรือยังและผลเป็นอย่างไรในอริยสัจ 4 และในการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธานามามาแก้ปัญหาให้ได้ผลนั้น ผู้รับผิดชอบต้องคัดเลือกหลักธรรมที่เหมาะสมกับปัญหา จึงจะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างได้ผลอย่างยั่งยืน

2. การศึกษาและพัฒนาารูปแบบ กระบวนการบริหารองค์กรในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทยตามแนวพระพุทธศาสนาพบว่าระบบการบริหารองค์กรในการเสริมสร้างจะต้องปรับความคิด ปรับการกระทำของคนในสังคมและชุมชน เพื่อให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน เปรียบเสมือนการสร้างยุทธศาสตร์ในการเสริมสร้าง

สุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทยให้ไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งคนไทยจะได้เรียนรู้ร่วมกัน ถึงกรณีการสร้างควมมีสุขภาวะทั้งทางกายใจ สังคม โดยต้องเริ่มต้นจากระดับท้องถิ่น นำโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เนื่องจากเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดในชุมชนยึดหลักความอยู่เย็นเป็นสุขเน้นความสำคัญของสุขภาวะที่ดีทั้งทางกายใจ สังคม

3. ความสัมพันธ์ของภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คณะสงฆ์ และภาคประชาชนขององค์กรชุมชนในการบริหารองค์กร เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทยเชิงพุทธบูรณาการหลักพุทธธรรม คำสอน สามารถจัดวางประยุกต์ใช้เป็นวิถีปฏิบัติงานให้บรรลุความสำเร็จ ส่วนคุณสมบัติทางทฤษฎีเชิงการบริหารอย่างอื่นก็สามารถนำมาเสริมได้ เนื่องจากลักษณะของพุทธธรรม เป็นหลักธรรมสำหรับพุทธศาสนิกชนพึงมีไว้เป็นแนวทางปฏิบัติอย่างกลางๆ ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดการร่วมกันสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีสุขภาวะที่สมบูรณ์ทั้งกายรวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมก่อให้เกิดสังคมที่มีการตื่นรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคโลกาภิวัตน์ภายใต้หลักการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี

คำสำคัญ : การบริหารจัดการองค์กร / เชิงพุทธบูรณาการ/ เสริมสร้างสุขภาวะ

ABSTRACT

The objectives of this study were 1) To study Buddhist application with good governance for strengthen health and learning in Thai society 2) To study model development with organization management process for strengthen health and learning in Thai society and 3) to analyze relationship of government , Local Administration, Buddhist organization , people and community for strengthen health and learning in Thai society with Buddhist integration. The research used qualitative-research by documentary research and In-depth Interview in 7 organizations as follows 1) NongKhwai Subdistrict Administrative Organization Hangdong district , Chiangmai 2) Office of the National Anti-Corruption Commission 3) Pak Kret municipalities, Pak Kret district , Nonthaburi4) Khaosamyod town municipality Muang district , Lopburi5) Transparency Thailand 6) TangkwainSubdistrict Administrative OrganizationKlang district , Rayong and 7) VimuttayalayaInstituteMuang district ,Chiangrai. Data were collected by In-depth Interview and focus group with 20 executives, experts and knowledgeable people in each organization.

The research findings were as

follows:

1. Buddhist application with good governance for strengthen health and learning in Thai society found that Buddhist integration process with political science and law should be found the answer by The Four noble Truthsand the responsibility person should be bring suitable Buddhist doctrine for solve problem that push community to endure.
2. The model development with organization management process for strengthen health and learning in Thai society found that the management must adjust by the system thinking of people in community that would be push all happiness society such as body mind and society which push by local administration.
3. The analysis relationship of government ,Local Administration, Buddhist organization , people and community for strengthen health and learning in Thai society with Buddhist integration could be applied to all procedure management process with basic management theory because of Buddhist was a basic for Thai people that would be change society to

become to strengthen health and learning in Thai society beneath globalization and good governance principles.

Keyword : Organizational Management / Buddhist Integration/trengthenHealth

บทนำ

ในปัจจุบันการบริหารงานหรือการจัดการองค์กรมีความจำเป็นต้องใช้ศาสตร์และศิลป์ในการบริหารงานเพื่อให้องค์กรบรรลุผลตามเป้าหมายขององค์กรที่วางไว้ ผู้บริหารองค์กรจึงต้องศึกษาหลักของการบริหารสมัยใหม่และวิธีการจัดการที่ดีเข้ามาเป็นกลยุทธ์ในการบริหารจัดการมาเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ผู้บริหารต้องคำนึงถึง อันได้แก่ เงิน (money) วัสดุดิบ (materials) เครื่องจักรหรืออุปกรณ์ (Machinery or equipment) และแรงงานหรือคน (man) อันเป็นองค์ความรู้ในการบริหารงานในยุคต้นๆ ของการพัฒนาการบริหารงานสมัยใหม่ในการกำหนดเป้าหมายขององค์กรว่าจะมีทิศทางหรือแนวทางในการบริหารองค์กรอย่างไร แต่ต่อมามีการพัฒนากระบวนการบริหารเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงขององค์กรตามโลกาภิวัตน์ที่มีการแข่งขันสูง จึงมีการสร้างระบบการบริหารงานที่สามารถรองรับระบบการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงที่หลากหลาย

ขึ้นเพื่อความสำเร็จและบรรลุผลโดยให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ หรือนวัตกรรมใหม่ๆ ที่เข้ามาสนับสนุนการบริหารงานขององค์กร ซึ่งถือว่าเป็นประเด็นที่สำคัญของสังคมไทยหรือองค์กรต้องให้ความสนใจเนื่องจากมีผลปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งกำลังจะกลายเป็นโลกที่ทำงานในสิ่งแวดล้อมที่เป็นพลวัตมากขึ้น ดังนั้นองค์กรจึงต้องมีการปรับตัวเพื่อแสวงหาแนวทางในการบริหารจัดการองค์กรให้สอดคล้องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะการพยายามให้เกิดการมีส่วนร่วม (Participation) การให้อำนาจ (Empowerment) การเข้าไปเกี่ยวข้อง (Evolution) การทำงานเป็นทีม (Teamwork) อย่างเพิ่มขึ้นโดยการพัฒนาไปพร้อมๆ กันผ่านกระบวนการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพซึ่งองค์กรและการจัดการนั้นเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในสังคมมนุษย์อย่างยาวนาน ซึ่งองค์กรในอดีตเป็นองค์กรที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นมาเพื่อจัดการชุมชน สังคม และรัฐเป็นด้านหลัก (พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, 2552)

สำหรับองค์กรยุคใหม่นั้นมีความหลากหลายทั้งวัตถุประสงค์และรูปแบบในการจัดตั้ง ซึ่งความหลากหลายเหล่านี้เกิดจากความซับซ้อนของบริษัททางสังคมอีกด้วย

พระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่ง และเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดเป็นวิถีชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันสังคมสถาบันหนึ่ง มีบทบาทอย่าง

ยิ่งต่อสังคมไทยที่ประชากรส่วนใหญ่ในประเทศไทยนับถือมากที่สุด และพุทธศาสนาเป็นศาสนาหนึ่งของโลกที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการหล่อหลอมหรือขัดเกลาอุปนิสัยใจคอของบุคคลให้ละเอียดอ่อน สวยงาม มีความรัก ความเมตตา และความเชื่ออาทรต่อกันและกัน มีหลักคำสอนที่มีลักษณะเป็นสากล ประกอบด้วยหลักการที่เป็นเหตุเป็นผลที่สามารถให้พิสูจน์ได้ด้วยวิธีการที่วางไว้อย่างเป็นระบบ มิได้เป็นคำสอนที่บังคับให้ต้องเชื่อต้องปฏิบัติตามอย่างไม่มีข้อพิสูจน์ ผู้ที่ปฏิบัติตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดและต่อเนื่องจะมีบุคลิกภาพสง่างาม มีจิตใจเยือกเย็นและเป็นสุข และเป็นบุคคลที่สังคมปรารถนามากที่สุด (จางงศ์ อดิวัฒน์สิทธิ์. 2547.) รวมทั้งการขัดเกลาให้เกิดคนดี จะคิดถึงผู้อื่น คิดถึงประเทศชาติ คิดถึงโลก คิดถึงส่วนรวมก่อนตนเองเสมอ และที่สำคัญคนดีก็พร้อมที่จะเสียสละเพื่อส่วนรวมโดยไม่รีรอ การฝึกฝนและพัฒนามนุษย์นั้นทางพุทธศาสนาจัดวางเป็นหลัก เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการ และให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีดุลยภาพ โดยหลักทั้ง 3 ประการที่กล่าวมานี้เป็นส่วนประกอบของชีวิตที่ดีงาม เราก็ฝึกคนให้เจริญองกามในองค์ประกอบเหล่านี้ และให้องค์ประกอบเหล่านี้พาเข้าสู่การเข้าถึงอิสรภาพและสันติสุขที่แท้จริง

ปัจจุบันการบริหารจัดการองค์กรของประเทศไทยส่วนมาก คงยึดถือหลักการบริหารตามประเทศตะวันตกเป็นต้นแบบ จะเห็นได้จากการเรียนการสอนตามสถานศึกษาต่างๆ ยังคงสอนหลักการบริหารของประเทศตะวันตกเป็นหลักเช่นกัน ซึ่งหลักการ (ปราโมทย์ ชนไมตรี.2550.)บริหารในแบบตะวันตกนั้นได้มีการคิดค้นมาโดยทางตะวันตกที่มีรากฐานทางสังคมที่แตกต่างกับบริบทของสังคมไทยโดยหลักการบริหารของประเทศตะวันตกมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงและคิดค้นขึ้นใหม่ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกปัจจุบัน เพื่อการเท่าทันกับยุคสมัยและความต้องการของมนุษย์ที่เน้นด้านวัตถุและวิธีการมากกว่าด้านจิตใจ ส่วนพระธรรมของพระพุทธศาสนามีมากมายถึง 84,000 พระธรรมขันธ์และในจำนวน 84,000 พระธรรมขันธ์นี้ มีธรรมสำหรับการบริหารมากมาย ซึ่งธรรมะของพุทธศาสนามีลักษณะเป็นอกาลิก คือ มีความทันสมัยอยู่เสมอ ไม่เปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นกาลเวลาใด ยุคใดก็ตาม แม้พระพุทธศาสนาจะถือกำเนิดมานานกว่า 2,500 ปี แล้ว ดังนั้นเพื่อให้การบริหารงานองค์กรมีเครื่องมือในการบริหารจัดการองค์กรได้อย่างตรงกับบริบทของสังคมไทยแล้ว ประเทศไทยควรนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการองค์กรเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของมนุษย์ และเพื่อบรรลุหลักการที่สร้างความยั่งยืนการไม่

เป็ยัดเป็ยยน มีควมเมตตาดตอกัน และรู้เท่่าทันโลก

จากการประมวลผลข้างต้นคณะผู้วิจัยจึงสนใจทำการศึกษาในประเด็นของการประยุกต์หลักธรรมเพื่อการบริหารจัดการองค์กรเชิงบูรณาการ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเสริมสร้างแนวทางของการสร้างรูปแบบการบริหารจัดการองค์กรให้เกิดความเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องอย่างยั่งยืน เกิดเป็นการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี และเพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทยโดยใช้พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการบริหารจัดการองค์กร ซึ่งคณะผู้วิจัยเห็นว่าการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ในการชี้ให้เห็นถึงแนวคิดและวิธีการบริหารจัดการองค์กรตามหลักพุทธธรรมและเป็นแนวทางในการพัฒนาองค์กรในสังคมไทยสามารถใช้แบบต้นแบบ (Role Model) ในการบริหารจัดการองค์กรเชิงพุทธอันเป็นการนำสิ่งที่มีค่าที่พระพุทธเจ้าท่านได้สละเวลาทั้งชีวิต ค้นหาวิธีการที่ดีที่สุด (Best Way) มาเป็นแนวทางให้มนุษย์ถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตให้มีความสุขทั้งกายและใจหรือเกิดสุขภาวะและเรียนรู้ที่เหมาะสม ซึ่งส่งผลให้เกิดการสร้างนโยบายพัฒนาประเทศให้เกิดความมั่นคงอย่างยั่งยืนสามารถเผชิญปัญหาและแก้ ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ด้วยใจที่เป็นสุข เป็ยมไปด้วยศีลสมาธิ ปัญญา ตามหลักการของพระพุทธศาสนาเกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของ

ประชาชนชาวไทย เกิดการพัฒนาทั้งทางด้านกาย และจิตใจ อันก่อให้เกิดสังคมไทยเป็นสังคมอุดมปัญญา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมและหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมขององค์กรต้นแบบในสังคมไทย
2. เพื่อศึกษาและพัฒนารูปแบบกระบวนการบริหารองค์กรในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทยตามแนวพระพุทธศาสนา
3. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คณะสงฆ์ และภาคประชาชนองค์กรชุมชนในการบริหารองค์กรเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทยเชิงพุทธบูรณาการ

ขอบเขตการศึกษาวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการองค์กรเชิงพุทธบูรณาการเพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทย” มุ่งศึกษาหลักการและคำสอนเกี่ยวกับพุทธธรรมที่นำมาใช้เป็นส่วนที่สำคัญของกระบวนการบริหารจัดการองค์กรที่เกี่ยวข้องกับหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี อันเป็นหลักการ

สำคัญต่อการบริหารองค์กรอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืน ตลอดจนทั้งการศึกษาระบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมและหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีในการสร้างศักยภาพขององค์กรให้เกิดการสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทย

2. **ขอบเขตด้านประชากร** ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า ได้แก่ กลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จากผู้บริหารองค์กรต่างๆ จำนวน 7 องค์กร ซึ่งเป็นองค์กรที่มีการนำแนวคิดทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการองค์กรและการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทยเช่น องค์กรที่ได้รับรางวัลจากสถาบันพระปกเกล้าด้านความโปร่งใสและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นต้นดังนี้

1) องค์กรบริหารส่วนตำบลหนองควาย อ.หางดง จ.เชียงใหม่(รางวัลพระปกเกล้า ประจำปี 2555 ด้านความโปร่งใสและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน สถาบันพระปกเกล้า)

2) สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.)

3) เทศบาลนครปากเกร็ด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี(รางวัลพระปกเกล้า ประจำปี 2555 ด้านการเสริมสร้างสันติสุขและความमानชนันท์ สถาบันพระปกเกล้า)

4) เทศบาลเมืองเขาสามยอก อ.เมือง จ.ลพบุรี(รางวัลพระปกเกล้าทองคำ ประจำปี 2555 ด้านความโปร่งใสและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน สถาบันพระปกเกล้า)

5) องค์กรเพื่อความโปร่งใสในประเทศไทย (Transparency Thailand)

6) องค์กรบริหารส่วนตำบลทางเกวียน อ.แก่ง จ.ระยอง

7) สถาบันวิมุตตยาลัย (ว.วชิรเมธี)อ.เมือง จ.เชียงราย

โดยทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ซึ่งผู้วิจัยจะทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purpose Sampling) และการประชุมกลุ่มย่อยและการเรียนรู้ร่วมกับคณะทำงานขององค์กร

3. **ขอบเขตด้านระยะเวลา** การศึกษาวิจัยครั้งนี้ดำเนินการวิจัยตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2556 ถึงวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ.2557 รวมเป็นระยะเวลา 12 เดือน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าเรื่อง “การบริหารจัดการองค์กรเชิงพุทธบูรณาการเพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทย” เป็นการศึกษาวิจัยที่ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสำรวจเอกสาร (Documentary research) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการเสริมสร้างกระบวนการ

การพัฒนาองค์กรเชิงพุทธด้วยการเรียนรู้ร่วมกัน

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นการศึกษาวิจัยในเชิงปฏิบัติการของการบริหารจัดการองค์กรเชิงพุทธบูรณาการเพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทย โดยให้ความสนใจในการศึกษาวิจัยในเชิงคุณภาพซึ่งมีการวิจัยศึกษาใน 2 ลักษณะ ได้แก่

1) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary study) เพื่อค้นหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ ของพระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่

2) การศึกษาภาคสนาม (Field trip study) เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้บริหารองค์กรตัวอย่าง 7 องค์กร รวมทั้งการจัดเวทีเสวนาการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน โดยผ่านการนำของผู้บริหารและผู้ปฏิบัติการของหน่วยงาน รวมทั้งการศึกษานโยบาย กิจกรรม แผนงาน และผลลัพธ์ขององค์กร

2. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเด็นการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมและหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีในการเสริมสร้าง

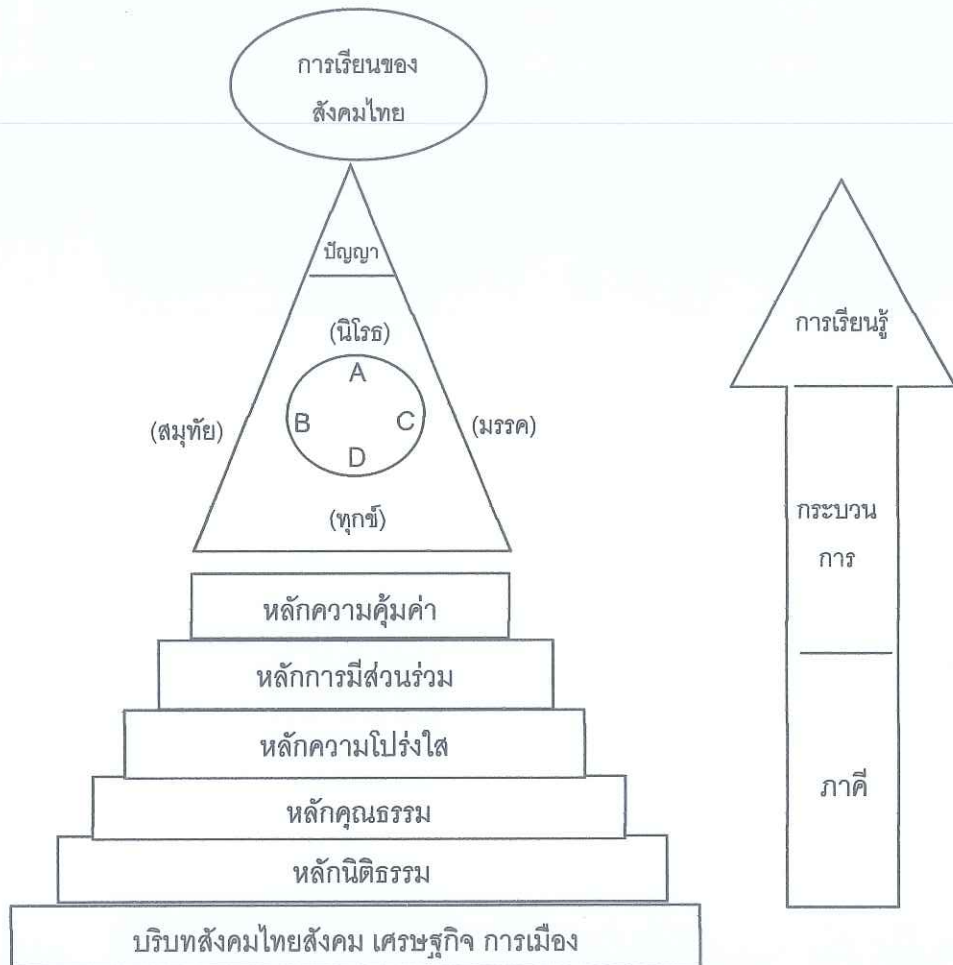
สุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมขององค์กรต้นแบบในสังคมไทย โดยพิจารณาถึงกระบวนการบริหารองค์กรในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทยตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ของภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คณะสงฆ์ และภาคประชาชน องค์กรชุมชน ในการบริหารองค์กรเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทยเชิงพุทธบูรณาการ

สรุปผลการวิจัย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดถึงองค์กรต้นแบบทั้ง 7 แห่ง จะเห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ทางสังคมจะเป็นกระบวนการการเรียนรู้ทางสังคมจึงเป็นกระบวนการเผยแพร่ความรู้ ความคิด พฤติกรรม หรือแม้แต่ วัตถุ สิ่งของ เทคนิควิธีการ เครื่องมือ และเทคโนโลยีต่างๆ ในสังคมที่มีระบบสังคมเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม การถ่ายทอดวัฒนธรรม ความรู้ ความคิด และมีการใช้สื่อรวมทั้งกระบวนการสื่อสารในสังคม โดยเฉพาะในปัจจุบันมีเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับการสร้างให้เกิดเครือข่ายทางสังคมออนไลน์ การสร้างเครือข่ายที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจึงเกิดขึ้นได้ง่าย มีการเรียนรู้ทางสังคมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และเมื่อเราเข้าใจกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมแล้ว สามารถนำหลักการและกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมมาใช้ประโยชน์

กับสังคมด้วยการออกกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบต่างๆ เพื่อใช้สำหรับการควบคุม ส่งเสริม ปกป้องกัน กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม และกำหนดมาตรการ หรือแนวทางให้สังคม

ได้เรียนรู้ในทิศทางที่เหมาะสมสร้างความสงบสุขในสังคมได้ ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปองค์ความรู้ได้ตามแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้การบริหารจัดการองค์กรเชิงพุทธบูรณาการเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทย

ที่มา : คณะผู้วิจัย, 2556.

จากแผนภาพที่ 1 ด้วยบริบทของสังคมไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งยึด

เหนี่ยวจิตใจ ซึ่งประชาชนชาวไทยทุกท่านจะต้องอยู่โดยมีศาสนาเพื่อการปรับตัวให้

อยู่บนโลกนี้อย่างสันติสุข สามารถรับมือกับการกดดันจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว อาจจะถูกบีบคั้นทางกาย ทางจิต และทางวิญญาณ ซึ่งเรื่องทางกาย ความสุขกายนั้น ประชาชนสามารถหาทรัพย์สินสมบัติมาจากการทำมาหาเลี้ยงตนประกอบวิชาชีพต่างๆ เพื่อหาทรัพย์สินมาเลี้ยงดูตนให้เกิดสุขภาวะทางกาย และในขณะที่เดียวกันการประกอบอาชีพนั้น จะต้องมีศาสนาเกี่ยวข้องกับอาชีพนั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นทุกชีในขณะปฏิบัติงาน ทำการผลิตรายงานแล้วเจอกับปัญหาในการทำงาน ดังนั้น ประชาชนจะต้อง อาศัยหลักพระพุทธศาสนา อันได้แก่ หลักไตรสิกขาได้ตามแนวคิดจากผู้เชี่ยวชาญทางด้านศาสนาได้ โดยสรุปดังนี้

1) ไตรสิกขา หมายถึง หลักการศึกษา 3 ประการ หรือข้อควรศึกษา 3 อย่าง เพื่อฝึกอบรมกาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อย และเจริญปัญญาให้ถึงดงาม เป็นหลักธรรมเพื่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ ประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา เน้นการฝึก อบรมจากส่วนที่ง่ายไปหาส่วนที่ยาก เช่นในวัยเด็ก ก็ให้ฝึกปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของครอบครัว สังคม ได้แก่ส่วนที่ควรปฏิบัติและส่วนที่ควรเว้น จนติดเป็นนิสัย ให้ฝึกปฏิบัติอย่างเต็มใจ ตั้งใจ และคอยติดตามผลอยู่เสมอ จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างถาวรและยั่งยืน (สุมน อมร

วิวัฒน์.2547) .ซึ่งแนวทางการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ มรรค 8 รายละเอียดของไตรสิกขา มีดังนี้

(1) ศีล หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม หรือ ความสุจริตทางกายวาจา และอาชีพ ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้สรุปได้ว่าศีลมี 4 ด้าน ได้แก่ ด้านอินทรียสังวร คือการรู้จักใช้ร่างกายอย่างพอดี ด้านการเสพบริโภค กินอยู่อย่างพอดี มีอาชีพสุจริตไม่เบียดเบียนผู้อื่น ปฏิบัติตามกฎ กติกาของชุมชน สรุปแล้ว ความหมายของศีลก็คือ การประพฤติดี เกื้อกูลแก่ตนเองและสิ่งแวดล้อม มรรค 8 ที่จัดอยู่ในศีล ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากรรม สัมมาอาชีวะ

(2) สมาธิ หมายถึง การทำให้ใจสงบ แน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นสภาพของจิตที่ประกอบด้วยคุณธรรม ความดี เช่น ความเอื้อเพื่อ โอบอ้อมอารีประสิทธิภาพของจิต เช่น ความเข้มแข็ง หนักแน่น เพียรพยายาม และเรื่องความสุขของจิต การไม่เครียด ร่าเริงเบิกบาน มองโลกในแง่ดี จิตมีส่วนสนับสนุนให้ปัญญาเจริญงอกงามได้ จิตที่เข้ม แข็งมีความเพียรพยายาม ไม่ทอดถอยจะทำให้จดจ่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างเต็มที่ เรื่องคิดหรือพิจารณานั้น ยาก หรือละเอียดลึกซึ้ง ต้องมีจิตใจที่สงบ แน่วแน่ เป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงาน และพัฒนาอย่างได้ผล มรรค 8 ที่จัดอยู่ในสมาธิ

ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

(3) ปัญญา หมายถึง ความรู้เข้าใจ หยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ ไตรตรอง วิเคราะห์ สืบสาวราวเรื่องหาเหตุปัจจัย และรู้ที่จะจัดแจง จัดการใน ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นตามที่เป็นจริง ปัญญาจะเป็น ปัจจัยสนับสนุนให้บุคคลปรับแก้พฤติกรรม และสภาพจิตได้ มรรค 8 ที่จัดอยู่ในปัญญา ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะ แนว ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขานั้น เป็นกระบวนการ ที่เป็นบูรณาการ และเป็นปัจจัยต่อเนื่อง ต้องเป็นไปพร้อมกันทุกด้าน ไตรสิกขาเป็น หลักธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลใน ด้านความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับสังคมา (ศีล) ความ สัมพันธ์ภายในตนเอง (จิต) และ ความคิดที่สนับสนุนกายและจิต (ปัญญา) ทั้ง สามด้านสำคัญต่อความเป็นมนุษย์โดย สมบูรณ์ การพัฒนานี้ไม่ควรนำไปเปรียบ เทียบกับใคร ให้พิจารณาความ ก้าวหน้าโดย การเทียบกับตนเอง การที่จะมีพฤติกรรมที่ดี สภาพจิตที่ดีงาม ต้องอาศัยพื้นฐานการมี ความรู้ ความ คิดที่ถูกต้องเพื่อส่งเสริมให้เกิด ความกระฉ่างแจ่มแก่ตนเอง ไม่หลงมัวเมา แนวทางในการปฏิบัติหรือข้อปฏิบัติที่พุทธ ธรรมกำหนดให้สอดคล้องกับไตรสิกขา คือ มรรค 8 เพื่อขจัดความทุกข์เกี่ยวกับปัญหา ต่างๆ ที่ต้องเผชิญหน้าในทุกๆ วัน

ดังนั้นการบริหารจัดการองค์กรเชิง พุทธบูรณาการเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและ การเรียนรู้ของสังคมไทยจึงต้องนำพระพุทธ ศาสนา และการบริหารจัดการองค์กรมา บูรณาการซึ่งกันและกันในอนาคตจะเสริมสร้าง การบริหารที่ก่อให้เกิดความมั่นคง การกินดี อยู่ดี มีสภาพแข็งแรงทั้งกายและใจขึ้นใน ชุมชนท้องถิ่นในแต่ละท้องถิ่น เพื่อก่อให้เกิด คุณธรรมที่มีความจำเป็นต่อความอยู่รอดของ สังคมประเทศ โดยที่มาของคุณธรรมต้องมี ศาสนาอ้างอิง ในการนำศรัทธาของปวงชนมุ่ง ไปสู่ทิศทางเดียวกัน เนื่องจากพระพุทธ ศาสนามีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับชุมชน ชาวไทยในทุกๆ ด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษาและวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาจึงเป็นศูนย์รวมใจคนไทย ในชาติ ทำให้คนมีความสามัคคี เพราะนอกจากจะช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในหมู่เดียว กัน หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนายังมี ความจริงโดยไม่ขึ้นกับกาลเวลา และมีคุณค่า สูง สำหรับการบริหารจัดการที่มีความสำคัญ ต่อองค์กรและท้องถิ่นนั้นจำเป็นที่จะต้อง มีผู้บริหารผู้นำที่ยึดมั่นในคุณธรรมมาผลักดัน องค์กรให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์กรอย่าง มีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดวิสัยธรรม นำวิสัย ทัศน์ โดยมีการพิจารณาถึงระบบการบริหาร กิจการบ้านเมืองที่ดี ยึดมั่นในหลักนิติธรรม คุณธรรม มีความโปร่งใส มีความรับผิดชอบ

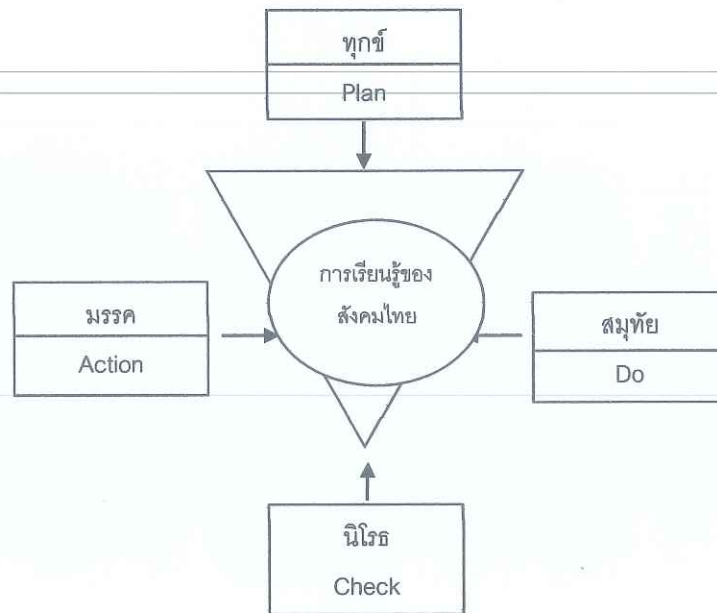
มีความคุ้มค่า รวมถึงประชาชนทุกภาคส่วนควรมีส่วนร่วมในการจัดการกับท้องถิ่นของตน ซึ่งจะก่อให้เกิดความหวงแหน ความยึดมั่นต่อความเจริญเติบโตอย่างยั่งยืนในท้องถิ่นของตน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของต่อแผ่นดินถิ่นที่อยู่อาศัย ผ่านการบริหารจัดการที่บูรณาการกับหลักพุทธธรรมอย่างมีระบบแบบแผนเป็นวงจรที่พัฒนาอย่างต่อเนื่องด้วย หลักการจัดการแบบวงจร PDCA หรือ วงจร Deming อันเป็นวงจรที่มีกระบวนการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบตั้งแต่กระบวนการวางแผน การปฏิบัติ รวมไปถึงการติดตามผลเพื่อแก้ไขปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถจัดการไปควบคู่ด้วยสติที่มั่นคงผ่านหลักอริสัจ 4 อันเป็นหลักธรรมที่มุ่งผลประสบความสำเร็จและเป็นแนวทางให้พุทธศาสนิกชนแก้ปัญหาต่างๆ ได้ทั้งทางกายและทางใจอย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้ประชาชนชาวไทยมีภูมิคุ้มกันที่ดีทั้งทางกายและใจ รู้จักสภาพทุกสิ่งต่างๆ ที่มีตามเป็นพลวัตร อย่างมีสติและสามารถรับมือกับปัญหาต่างๆ รวมถึงมีแนวทางแก้ไขปัญหาต่างได้อย่างลุล่วงไปด้วยดี

อภิปรายผล

ส่วนที่ 1 การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมและหลักการบริหารกิจการบ้าน

เมืองที่ดีในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมขององค์กรต้นแบบในสังคมไทย

ด้วยความที่พระพุทธศาสนาเป็นรากเหง้าเปรียบประดุจวิญญาณของสังคมไทยหลายปัญหาต่างๆ ในสังคมไทยมักจะมาจับกับหลักพุทธธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในองค์กรต้นแบบทั้ง 7 องค์กร พบว่า หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทย ได้แก่หลักอริสัจ 4 มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ปัญหาและหาวิธีแก้ไขปัญหาจากการบริหารงานตามหลักบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี เนื่องจากหลักนี้เป็นคำสอนพื้นฐานที่มารองรับคำสอนต่างๆ ในพระพุทธศาสนาและก็เป็นหลักสำคัญของการบริหารงานและการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในการทำงานอันได้แก่ ขั้นตอนการวิเคราะห์ปัญหา ขั้นการหาสาเหตุของปัญหา ขั้นการกำหนดเป้าหมาย และขั้นการดำเนินไปสู่เป้าหมาย โดยมีวงจรดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 3 วงจรการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา
ที่มา : คณะผู้วิจัย, 2556

จากภาพที่ 3 อธิบายได้ว่าในกระบวนการของอริยสัจ 4 กับการบริหารงานตามหลักรัฐศาสตร์ นิติศาสตร์นั้นจะต้องมีขั้นตอนตามกระบวนการดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. **ทฤษฏี หรือกระบวนการวางแผน (Planning)** เป็นกระบวนการที่จะต้องทำการศึกษาวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงประเด็นต่างๆ ในปัญหาของชุมชน สังคม ออกมาให้ชัดเจนที่สุด และกำหนดขอบเขตของปัญหาให้ชัดเจนเพื่อที่จะวางแผนการปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพมากที่สุดในการเติมเต็มความไม่สมบูรณ์ของสังคมชุมชน

2. สมุทัย หรือกระบวนการ

ปฏิบัติ (Do) การปฏิบัติงานในการค้นถึงต้นตอของปัญหาต่างๆ ในสังคม โดยผู้ที่มีหน้าที่หรือผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชน สังคม ต้องนำปัญหาต่างๆ ที่เผชิญอยู่มาวิเคราะห์แยกแยะ และหาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาต่างๆ ในสังคมไทย เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการแก้ปัญหา

3. **นิโรธ หรือกระบวนการตรวจสอบ (Check)** เป็นการปฏิบัติงานที่พบว่าสภาพปัญหาหมดไป ถือว่าเป็นการบรรลุเป้าหมายในการแก้ปัญหา ในกรณีของการบริหารจัดการองค์กรเชิงพุทธบูรณาการเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของ

สังคมไทย ผู้ที่มีหน้าที่หรือผู้ที่เกี่ยวข้อง จะต้องกำหนดเป้าหมายในการแก้ปัญหาให้ชัดเจนถึงความต้องการให้สังคมไทยเป็นไปในทิศทางใดต้องการผลในระยะยาวหรือระยะสั้นเพียงใด

4. **มรรค หรือกระบวนการกระทำ (Action)** เป็นเทคนิควิธีการในการแก้ปัญหาต่างๆ จนเกิดสภาวะสุขภาพ สุขใจ ซึ่งเป็นขั้นที่เลือกวิธีการที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหา และลงมือปฏิบัติตามกรอบประเด็นที่กำหนด คือทฤษฏีหรือการวางแผน (Planning) เพื่อมุ่งสู่การแก้ไขปัญหาที่ค้นพบ คือสมมุติ หรือการปฏิบัติ (Do) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้คือนิโรจหรือการตรวจสอบหลักจากการแก้ปัญหา (Check) ในกรณีของการเสริมสร้างสภาวะในสังคมไทยก็จะเป็นการที่หน่วยงานการปกครองในระดับท้องถิ่น ปฏิบัติตามหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ซึ่งมียุทธศาสตร์และนโยบายต่างๆ ในการปฏิบัติงานให้ตรงตามความต้องการของท้องถิ่น และประชาชนก็ได้มีส่วนร่วมในการดูแลชุมชนของตนเอง

จากหลักการทั้ง 4 ในการบริหารจัดการองค์กรเชิงพุทธบูรณาการเราจำเป็นต้องทราบถึงผลของการปฏิบัติงานว่าสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือไม่เพียงใด ผู้วิจัยมีความเห็นเพิ่มเติมว่าในพระพุทธศาสนาก็ได้มีคำสอนที่ใช้ในการประเมินผลงาน โดย

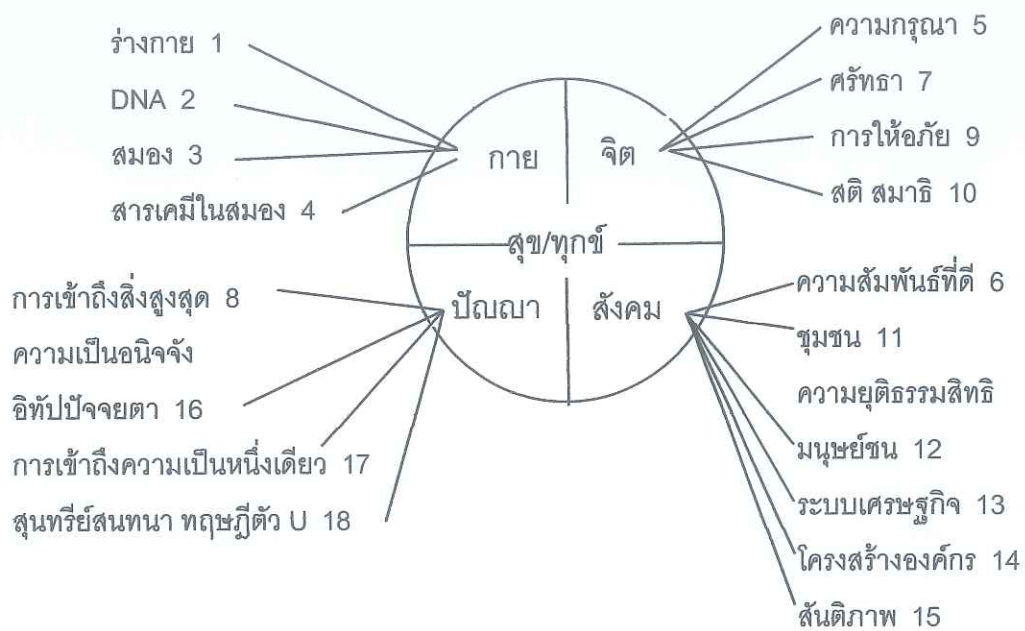
เฉพาะกับการปฏิบัติตามหลักอริยสัจคือคำสอน

ส่วนที่ 2 กระบวนการบริหารองค์กรในการเสริมสร้างสภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทยตามแนวพระพุทธศาสนา

ในประเด็นนี้หากเราย้อนมองถึงการบริหารจัดการในประเทศไทยแล้ว ก่อนการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 สภาพัฒนาฯ ได้จัดทำเรื่องดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของคนไทย โดยเรียกชื่อเป็นทางการว่า “ดัชนีชี้วัดความอยู่ดีมีสุข” ซึ่งปรัชญาเบื้องต้นหลังของการวิจัย “ตัวชี้วัดความสุข” มีต้นเรื่องมาจากคำสั่งสอนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้าในการพึ่งพาตนเอง ที่เน้นความสุขของชีวิตเป็นเป้าหมายในการครองตน และข้อชี้แนะขององค์ดาไลลามะ ที่ว่าความสุขในเชิง Happiness เป็นความสุขที่สัมพันธ์กับความรู้สึกทางจิต (Mind) และใจ (Heart) มีลักษณะสงบและดำรงอยู่ที่ยาวนานและความรู้สึกบรมสุข คือภาวะแห่งการปลดปล่อย (Stage of liberation) ที่ปราศจากความทุกข์ทรมาน (Suffering) ที่มีความแตกต่างจากความสุขเชิงหฤหรรษ์ (pleasure) ที่มักอยู่ในรูปกายภาพ รูป รส กลิ่น เสียงที่แปรเปลี่ยนอย่างรวดเร็วโดยให้

องค์ประกอบของคำว่า “ความสุข” ไว้ 4 ประการ คือ 1) ความเป็นสุขทางกาย 2) ความเป็นสุขทางใจ 3) ความเป็นสุขทางปัญญาหรือจิตวิญญาณ แสดงถึงความสุขที่ลึกกลงไปในจิตสำนึกในการเข้าถึงคุณธรรม สัจธรรมความดีความงามต่างๆ และ 4) ความสุขทางสังคม

จากประเด็นดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงสุขภาวะทางกายและทางใจจะเกิดจากความสุขของแต่ละคนเชื่อมกับความสุขของคนใกล้ๆ ตัวและขยายวงความสุขออกไปเรื่อยๆ จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงองค์กร สถาบัน และเกิด สุขภาวะทางสังคมได้ในที่สุดดังที่ท่านเขียนเป็นแผนที่ได้ดังภาพที่ 2

ที่มา : ที่มา : คณะผู้วิจัย, 2556

แผนที่ความสุขว่าด้วยเรื่องราวทั้งหมดอันเป็นเหตุแห่งความสุขและทุกข์ของผู้คน ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องใหญ่ 4 เรื่องคือ เรื่องของกาย จิต ปัญญา สังคม กับอีกเรื่องหนึ่งที่เชื่อมโยงอยู่ในเรื่องใหญ่ทั้ง 4 เรื่อง คือ เรื่องของสิ่งแวดล้อม เรื่องใหญ่ทั้ง 4 เรื่องนี้ เกี่ยวข้องกับเรื่องย่อยๆ อีก 18 เรื่อง ได้ไปตาม

ลำดับตัวเลข ประกอบด้วยเรื่องกาย 4 เรื่อง คือ ร่างกาย ดีเอ็นเอ สมอ สารเคมีในสมอ เรื่องจิต 4 เรื่อง ความกรุณา ศรัทธา การให้อภัย และสติ-สมาธิ เรื่องสังคม 6 เรื่อง คือ ความสัมพันธ์ที่ดี ชุมชน ความยุติธรรม-สิทธิมนุษยชน ระบบเศรษฐกิจ โครงสร้างองค์กร และสันติภาพ เรื่องปัญญา 3 เรื่อง คือ การ

เข้าถึงสิ่งสูงสุด ความเป็นอนิจจัง-อิทัปปิปัจจยตา และการเข้าถึงความเป็นหนึ่งเดียว และอีก 1 เรื่องที่เชื่อมระหว่างปัญญาและสังคัม คือ สุนทรียสนทนาและทฤษฎีตัว U การเข้าใจเรื่องต่างๆ เหล่านี้ให้ครบ จะทำให้เราไม่มุ้งมียึดถือ หรือทำงานโดยเน้นเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างสุดโต่ง เมื่อเราเห็นครบ เห็นชอบ ก็จะสามารถเห็นหนทางที่จะทำให้ผู้คนเป็นสุข และพันทุกข์ร่วมกันได้

สอดคล้องกับ นายแพทย์ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์ ที่เห็นว่าการพัฒนาจิตตปัญญาในองค์กร โดยมีจิตตปัญญา เป็นส่วนสำคัญของความสุขที่ยั่งยืนเพราะคุณสมบัติที่สำคัญก็คือความสามารถในการปล่อยวาง เนื่องจากเข้าใจถึงธรรมชาติของจิตของเรา และสิ่งต่างๆ รอบตัวเราว่าเป็นสิ่งที่แปรเปลี่ยนไป จึงไม่ต้องยึดติดในความเป็นตัวเราของเราซึ่งเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความสุข จิตตปัญญาจึงเป็นความสุขในระดับสุข

ส่วนที่ 3 ความสัมพันธ์ของภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คณะสงฆ์ และภาคประชาชนองค์กรชุมชน ในการบริหารองค์กรเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทยเชิงพุทธบูรณาการ

การนำหลักการทางพุทธศาสนา ร่วมกับหลักธรรมภิบาลปรับใช้ในการบริหารภายในองค์กรและงานบริการสาธารณะ เป็นการสร้างระบบการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี

โดยการบริหารกิจการสาธารณะ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อประชาชนผู้รับบริการ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจ สร้างความเชื่อมั่นบนความถูกต้องให้กับประชาชนในการบริหารงานภายในองค์กร การออกกฎหมายที่สร้างความเป็นธรรม ควบคุม เพื่อประโยชน์สาธารณะ การจัดตั้งศูนย์ดำรงธรรม เพื่อให้มีการตรวจสอบการดำเนินงาน การบริหารงานภายในองค์กรจึงเป็นการดำเนินงานอยู่บนความถูกต้อง ประหยัดคุ้มค่า มุ่งถึงประโยชน์ส่วนรวม สามารถตรวจสอบได้ ถ้ามีข้อผิดพลาดพร้อมที่จะรับผิดชอบเพื่อแก้ไข ทำให้ชุมชนที่อยู่ในความดูแลขององค์กรมีการทำงานร่วมกันอย่างสงบสุข มีการช่วยเหลือกันร่วมกันสร้างชุมชนให้เป็นชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งหลักการที่สำคัญที่ดีสำหรับการกำหนดนโยบายและการบริหารนโยบายก็คือ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมพิจารณา ร่วมไตร่ตรอง ประชาชนและผู้เกี่ยวข้องควรมีโอกาสสะท้อนความคิดเห็นต่อนโยบายที่กำหนดไว้โดยผู้บริหารหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้ทราบว่ายโยบายนั้นมีความชัดเจน มีความเห็นอย่างไร สามารถนำไปปฏิบัติได้หรือไม่ ในการที่จะสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมที่ไม่ทอดทิ้งกัน เป็นสังคมที่เข้มแข็ง ชุมชนท้องถิ่นกลุ่มคนและประชาสังคมเข้มแข็ง และเป็นสังคมคุณธรรมที่มีความถูกต้อง

ความดีงาม ซึ่งต้องอาศัยภาคีสำคัญในท้องถิ่นหลักๆ 4 ส่วน ได้แก่

1. ประชาชนในท้องถิ่น ได้แก่ ชุมชนท้องถิ่น ประชาคมในท้องถิ่น องค์กรชุมชน กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มอื่นๆ

2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์กรที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด เป็นกลไกที่มีการเลือกตั้ง กำกับดูแล และประเมินจากประชาชน การจัดทำใดๆ ที่ไม่เกิดความร่วมมือระหว่างประชาชนกับองค์กรส่วนท้องถิ่นจะไม่สามารถบรรลุถึงเป้าหมายได้

3. ราชการส่วนภูมิภาค ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สถานีอนามัย โรงเรียน สังกัด กศน. กระทรวงศึกษาธิการ หน่วยงานของกระทรวงเกษตรที่สังกัดภูมิภาค หรือหน่วยงานอื่นใดที่ไปตั้งในท้องถิ่นนั้นๆ

4. คณะสงฆ์ ได้แก่ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนให้แน่นแฟ้นขึ้น เพื่อพลังทางศีลธรรมของวัดจะสามารถถ่ายทอดไปยังชุมชน และส่งอิทธิพลต่อผู้คนที่ได้มากขึ้น ความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถฟื้นฟูขึ้นได้ด้วยการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการของวัดมากขึ้น เช่น มีส่วนร่วมในการส่งเสริมการศึกษาและสนับสนุนวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์สามเณร รวมทั้งร่วมในการปฏิบัติธรรมที่วัดจัดขึ้น ในอีกด้านหนึ่ง พระสงฆ์ก็เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจการของชุมชนและองค์กรมากขึ้น เช่น ร่วมแก้ปัญหา

อบายมุข ปัญหาวัยรุ่น การอนุรักษ์สภาพแวดล้อม เป็นกรรมากรร่วมจัดทำแผนพัฒนา

เทศบาล การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณี นอกจากนี้ พระสงฆ์และวัด ยังเข้าไปมีบทบาทต่อคนในสังคมในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือศูนย์เด็กเล็ก

ดังนั้นในการกำหนดนโยบายและดำเนินนโยบาย มีหลักคิดสำคัญ 3 ประการ ที่ควรคำนึงถึง ได้แก่

1. หลักการจัดการตนเองของประชาชน คือ หลักการพึ่งตนเอง คนทุกคนเป็นส่วนย่อยของสังคม เป็นฐานรากของสังคม คนทุกคนมีศักยภาพ มีความดีอยู่ในตัว และมีความสามารถอยู่ในตัวเป็นความเชื่อ เป็นปรัชญา และเป็นคุณค่าที่เรายึดถือ แต่ผมเองคิดว่าเป็นความจริง คนทุกคนมีความดี ไม่มีใครไม่มีความดีเลย ท่านเจอใครบ้างไหมที่ไม่มีความดีเลย ใจก็ยังมีความดี ฆาตกรก็ยังมีความดี เพียงแต่ด้วยโอกาสที่จะแสดงความดี ความดีนั้นถ้าไม่ปรากฏก็แฝงอยู่ข้างใน คนทุกคนควรจะจัดการตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็นผู้ด้อยโอกาส ผู้สูงอายุ ยกเว้นเด็กเล็กๆ ซึ่งใช้ความน่ารักของตนเองให้ผู้อื่นบริหารจัดการให้ หลักการจัดการตนเอง เป็นหลักการที่ 1 ของการพัฒนาสังคม เชื้ออำนาจให้บุคคลชุมชน และแม้แต่คนพิการ สร้างความเข้มแข็งให้กับตนเอง และจัดการตนเองได้

2. หลักการระดมพลังสร้าง พรรคในท้องถิ่น ในตำบลควรจะมีระดมพลังสร้าง

สรรค และทำให้เกิดพลังในการพัฒนา เป็นพลังที่คูณ พลังขยายผล พลังสร้างสรรค นั้นมีอยู่เป็นอันมาก ถ้ากระตุ้น ส่งเสริม ทำซ้ำ

พลังสร้างสรรคจะมากมหาศาล มีคุณภาพมีประสิทธิภพมากมาย แต่ถ้าทำตรงกันข้าม ไม่แยะแกลกัน ชัดแย้งกัน ทะเลาะกัน พลังที่มีอยู่จะถูกใช้ไปในการทำลายล้างกัน เกิดความสูญเปล่า จะต้องสูญพลังไปเป็นจำนวนมาก ด้วยการคิดและการทำในเชิงลบในทางปฏิปักษ์ขัดแย้ง ซึ่งถ้านำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ จะเกิดผลดีเป็นอันมาก ทั้งทางกาย ใจ จิต วิญญาณ และสังคม รวมเป็นพลังสร้างสรรคที่มีคุณภาพ และมีคุณค่า

3. หลักการเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่องทำได้ทั้งในระดับบุคคล ระดับองค์กร ระดับกลุ่ม ระดับเครือข่าย และระดับชุมชน หรือท้องถิ่น หรือสังคมโดยรวมการเรียนรู้หมายถึงการปฏิบัติ การเรียนรู้ที่แท้จริงต้องลงมือปฏิบัติอย่างที่พระพุทธเจ้าสอนไตรสิกขา คือ การเรียนรู้ 3 อย่าง ก็หมายถึงการปฏิบัติ 3 อย่าง ได้แก่ การปฏิบัติศีล การปฏิบัติสมาธิ และการปฏิบัติให้เกิดปัญญา ที่ดียิ่งกว่าการเรียนรู้โดยบุคคล คือการเรียนรู้และพัฒนา ร่วมกัน ในครอบครัว ในองค์กร ในชุมชน ในท้องถิ่น และในสังคมในการพัฒนารูปแบบการจัดการ (Model) และกระบวนการขององค์กรนำร่อง เพื่อเป็นแนวทางในการบริหาร

องค์กรเชิงพุทธบูรณาการ การเสริมสร้างสุขภาพและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนานั้น การพัฒนารูปแบบการจัดการผู้บริหารองค์กรต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความซื่อสัตย์ สุจริต โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารในระดับต่างๆ ต้องมีคุณธรรมจริยธรรม มีความซื่อสัตย์ สุจริต หมายความว่า เป็นคนที่ยึดมั่น ถือมั่นในสิ่งที่ถูกต้อง ซื่อสัตย์ สุจริต ปฏิบัติหน้าที่ด้วยจิตสำนึกมุ่งมั่นในการเสริมสร้างคุณงามความดี มีความรับผิดชอบ ที่จะนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จตามเจตนารมณ์วัตถุประสงค์ขององค์กรนั้นๆ รวมไปถึงการทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะ ผู้ปฏิบัติในองค์กร หรือผู้ได้บังคับบัญชา โดยหลักการทางพุทธศาสนาจะเป็นแนวทางเสริมสร้างทักษะการบริหารงานได้ดีและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพราะในทางพุทธศาสนานั้นสอนให้ทุกคนเป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรมซึ่งหากนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารงานจะเกิดความอ่อนนุ่มในการบริหารงานมากขึ้น เกิดความยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์ที่เหมาะสมได้

จากหลักพุทธธรรม ในช่วงต้นนั้นเป็นหลักธรรม หลักการบริหารงาน กล่าวได้ว่าพระพุทธองค์ทรงสอนให้ใช้ได้ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์แห่งการทำงานเพื่อความสำเร็จของงาน ซึ่งหลักพุทธธรรมคำสอน ดังกล่าวเป็นตัวอย่างในช่วงต้นนั้น สามารถจัดวางประยุกต์ใช้เป็นวิธีปฏิบัติงานให้บรรลุความสำเร็จได้

ส่วนคุณสมบัติทางทฤษฎีเชิงการบริหารอย่างอื่นก็สามารถนำมาเสริมได้ เพราะลักษณะของพุทธธรรมดังกล่าว เป็นหลักธรรมสำหรับพุทธศาสนิกชนพึงมีไว้เป็นแนวทางปฏิบัติอย่างกลางๆ ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดการร่วมกันสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีสุขภาวะที่สมบูรณ์ทั้งกาย รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมก่อให้เกิดสังคมที่มีการตื่นรู้เท่ากันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคโลกาภิวัตน์ภายใต้หลักการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยการบริหารจัดการองค์กรเชิงพุทธบูรณาการเพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทย มีวัตถุประสงค์ในการบูรณาการ การใช้หลักพุทธธรรมและหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมขององค์กรต้นแบบในสังคมไทยโดยมีพุทธธรรมเป็นฐานคิดที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ปฏิบัติในองค์กรได้ด้วยการพัฒนาให้มนุษย์มีความรู้ ทักษะ ทศนคติ ที่สอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กรแต่ละแห่ง ผ่านการมองในมุมมองของพุทธศาสนาว่ามนุษย์ คือ สัตว์ประเสริฐ ฝึกฝนพัฒนาให้เข้าถึงอริยสัจ 4 สามารถฝึกฝนปฏิบัติตนให้เป็นทั้งคนดี คนเก่ง มีความสุขได้ตามแนวทางไตรสิกขา และหลักธรรมาภิบาล ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงเห็นควร

เสนอแนะ โดยแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย และข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

1) ควรศึกษาวิจัยองค์กรในภาคส่วนอื่นๆ เช่น องค์กรธุรกิจเอกชน องค์กรภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน มูลนิธิ องค์กรการกุศล วัด เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความสอดคล้องและความแตกต่างกันระหว่างการบูรณาการแนวทาง ไตรสิกขา และหลักธรรมาภิบาลในองค์กรต่างๆ

2) ควรศึกษาวิจัยองค์กรในประเทศอื่นๆ ในเอเชียที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา เช่น ประเทศอินเดีย ลาว พม่า เขมร เนื่องจากประเทศไทยในอนาคตจะมีการเข้าร่วมกันเข้ากลุ่มอาเซียน และแรงงานจะมีความหลากหลาย เพื่อเปรียบเทียบความสอดคล้องและความแตกต่างระหว่างการบูรณาการแนวทาง ไตรสิกขา และหลักธรรมาภิบาล

3) องค์กรควรมีการวางแผนและการจัดการในการพัฒนาทุนมนุษย์ที่ตอบสนองต่อกลยุทธ์ ทิศทาง และเป้าหมายขององค์กรเป็นหลักโดยอาศัยพื้นฐานที่ดีของพระพุทธศาสนาที่มีคำสอนอันเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษย์

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัญหาสำคัญของการเมืองการบริหารภาครัฐของ

ประเทศไทยในปัจจุบันนอกจากเรื่องประสิทธิ ภาพในการทำงานแล้ว คือ เรื่องการขาดจริย ธรรม คุณธรรมและศีลธรรมในการปฏิบัติงาน ซึ่งรัฐบาลและทุกภาคส่วนพยายามที่จะ ผนวกรวมส่งเสริมรวมทั้งในร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 เพื่อป้องกันการทุจริต ข้อราชการ บังหลวง

2. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการ ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ คือการ ส่งเสริมให้มีทั้งการผลิตและการบริโภคที่มาก ขึ้น ประชาชน ข้าราชการประจำและนักการ เมืองจำนวนมากจึงต้องแสวงหาไขว่คว้าทั้ง เงินและอำนาจโดยไม่คำนึงถึงเรื่องจริยธรรม แต่อย่างใด ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม บริโภคนิยม เป็นปฏิปักษ์อย่างยิ่งกับระบบ เศรษฐกิจแบบพุทธ ส่วนระบบเศรษฐกิจ แบบพอเพียงคือการประนีประนอมระหว่าง เศรษฐกิจแบบพุทธกับเศรษฐกิจทุนนิยม บริโภคนิยม เป็นบริบทที่สำคัญยิ่งของการ พัฒนาทุนมนุษย์เชิงพุทธ ซึ่งจะช่วยให้ประชา ชนทั่วไป ข้าราชการ หรือนักการเมือง มีศีล มี ธรรม ลดปัญหาการข้อราชการบังหลวง การ ซื่อสัตย์ซายเสีย เนื่องจากไม่หลงอยู่กับการ แสวงหาความมั่งคั่ง อำนาจโดยไม่ต้องคำนึง ถึงคุณงามความดี

3. รัฐบาลควรมีนโยบายส่งเสริม ให้มหาวิทยาลัยทั้งของรัฐและเอกชน เปิดการ เรียนการสอนสาขาวิชาการพัฒนาทุนมนุษย์ เชิงพุทธให้นักศึกษาเลือกศึกษาได้ มีองค์กร

ทางพระพุทธศาสนาอุปถัมภ์ส่งเสริมทั้งเงิน งบประมาณและทรัพยากรอื่นๆ ทำให้มีระบบ การเรียนการสอนที่โดดเด่นทำให้ผู้ปกครอง ศรัทธาและส่งบุตรหลานมาเข้าเรียน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. องค์กรที่ต้องการพัฒนาระบบ การบริหารจัดการเชิงพุทธบูรณาการ ควร เริ่มต้นด้วยการกำหนดวิสัยทัศน์องค์กร ให้ เป็นองค์กรวิถีพุทธ หลังจากนั้นจึงกำหนด ภารกิจ เป้าหมาย และกลยุทธ์ที่จะทำให้เป็น องค์กรเชิงพุทธ

2. กำหนดสมรรถนะเชิงพุทธของ บุคลากรในองค์กรโดยการวิเคราะห์ปัจ จัยสองประการคือ เป้าหมายขององค์กร และความพร้อมของบุคลากรในองค์กร (Buddhist Human Resource Competency) และกำหนดโปรแกรมการพัฒนาทั้งในระดับ บุคคล ระดับกลุ่ม ระดับองค์กร การวางแผน สายอาชีพ ระบบการประเมินผลงาน จะต้อง ออกแบบให้เป็นเครื่องมือที่เอื้ออำนวยให้ สมรรถนะเชิงพุทธเกิดขึ้น

3. ข้อเสนอสำหรับองค์กรทาง ศาสนา องค์กรทางศาสนา เช่น มหาเถร สมาคมกรมการศาสนา สำนักพระพุทธ ศาสนาแห่งชาติ และวัดวาอาราม ควรต้องมึ การทบทวนถึงภารกิจ/พันธกิจของหน่วยงาน องค์กรสงฆ์ควรกำหนดวิสัยทัศน์องค์กรตน ให้เป็นองค์กรชั้นนำในการพัฒนาทรัพยากร มนุษย์ให้เข้าถึงพระธรรมโดยไม่ต้องเลือกเชื่อ

ชาติศาสนา องค์การสงฆ์นั้นก็กำหนดแผนแม่บท/ยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับแผนการ	ความจริงขึ้นมา แผนกลยุทธ์ที่กำหนดขึ้นนั้นจะมีวัดต่างๆ เป็นกลไกสำคัญในการนำแผน
การบริหารจัดการองค์กรเชิงพุทธบูรณาการขององค์การภาครัฐเพื่อทำให้วิสัยทัศน์เป็น	ไปสู่การปฏิบัติ

บรรณานุกรม

- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2547). หน้า 51.
- ปราโมทย์ ขนไมตรี. การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพุทธศาสนาสำหรับผู้บริหาร. งานวิจัย. (วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร. 2550). หน้า 1.
- พิชาย รัตนดิถก ณ ฎเกิด. องค์การและการบริหารจัดการ. (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธิงค์ บี ยอนด์ บู้คส์ จำกัด . 2552). หน้า 1.
- พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต). ปรัชญาการศึกษาของไทย (ฉบับแก้ไขรวบรวมใหม่). หน้า 18.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. หน้า 12.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. หลักพระพุทธศาสนา หน้า 25.
- สุมน อมรวิวัฒน์, การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2547), หน้า 25.
- นพ. ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์. การพัฒนาจิตตปัญญาในองค์กร (การบริหารกระบวนการและวัฒนธรรมองค์กร) Spirituality Daelopment in Organiztion . พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.). 2555. หน้า 8-13.